

ה"פניקס" - תוכנית החיסולים האמריקנית

במהלך מלחמת וייטנאם הפעילו האמריקנים תוכנית רחבת היקף להריסת התשתית הפוליטית, הצבאית והלוגיסטית של הווייט־קונג. במהלך שנות הפעולה הביאה התוכנית ל"נטרולם" של יותר מ־81 אלף תומכי וייט־קונג - ומתוכם חוסלו יותר מ־26 אלף. התוכנית פגעה קשה מאוד במאמצי הקומוניסטים להשתלט על דרום־וייטנאם, אך עוררה ביקורת קשה מבית בטענה שאין היא מוסרית

טל טובי

הבריטים הפעילו תוכניות מסוג זה במלאיה, והצרפתים פעלו כך באלג'יריה. אך נראה כי תוכנית החיסולים האינטנסיבית ביותר שהופעלה אי פעם הייתה זו שיזמו האמריקנים במלחמת וייטנאם, ואשר שם הקוד שלה היה "פניקס".

כבר בשלב זה ברצוני לפתור את עצמי משני קשיים:

- איני מתכוון לבחון את היבטיה המוסריים של תוכנית זו או אחרת שאותה הזכרתי או אזכיר במהלך העבודה. אומנם איני מתחייב לנייטרליות או לאובייקטיביות, ובין השורות אולי יהיה ניתן לזהות את עמדתי, אך זהו אינו נושא המאמר. שאלות של מוסר הן עניינם של פילוסופים או של פוליטיקאים.

● הקושי השני שממנו אני פותר את עצמי הוא הקושי בהמשגה: האם המחוסלים הם לוחמי גרילה או טרוריסטים? המושג הראשון - לוחמי גרילה - הוא חיובי ומתאר אנשים הנלחמים נגד כובש חיצוני למען השגתה של עצמאות מדינית או נגד שלטון פנימי, שאינו מקובל על רוב האוכלוסייה. הטרור, לעומת זאת, מוגדר כפעילות שלילית, הפוגעת באזרחים חפים מפשע ללא הבחנה. אך למעשה אלה הם שני צדדים של אותו מטבע. כך, למשל, ארגוני האצ"ל והלח"י נחשבו לארגוני גרילה עירונית, אך



לוחם קומנדו ימי של צי ארה"ב בתצפית במהלך מבצע מיוחד בדלתת המקונג במלחמת וייטנאם

מבוא

אחת הפעולות השנויות ביותר במחלוקת שמבצע צה"ל זה יותר משנה היא "החיסולים הממוקדים" של מי שמוגדרים על־ידי גורמי הביטחון כמסכנים את ביטחונם של אזרחי מדינת ישראל. ברור לכל מי שמכיר את ההיסטוריה של מלחמת ישראל בטרור כי אין במדיניות הזאת כל חידוש.

משחר ימיה של מדינת ישראל כמדינה עצמאית יצאו יחידות צה"ל השונות לפגוע במחבלים, ואין זה משנה היכן הם נמצאו. פעולות נערכו סמוך לגבולות מדינת ישראל, עמוק בשטחי מדינות ערב - גם כאלה שאינן גובלות עם מדינת ישראל - ואף באירופה. יש לשער כי רבות מהפעולות האלה עדיין מצויות תחת מעטה כבוד של חשאיות.

פעולות אלה של מדינת ישראל אינן בבחינת יוצא מן הכלל גם

כשבוחנים את מלחמתן של מדינות אחרות בארגוני טרור או גרילה במהלך ההיסטוריה שאחרת מלחמת העולם השנייה.

סטודנט לתואר שלישי בחוג להיסטוריה כללית באוניברסיטת חיפה



בפרשנות הבריטית הם הוגדרו כארגוני טרור.¹ לפיכך ציון ארגון כלשהו כארגון טרור או כארגון גרילה מעיד, למעשה, על השקפתו של הכותב. כיוון שהמאמר הזה עוסק בתוכנית שפעלה במהלך מלחמת וייטנאם, אני משתמש בעיקר במושגים "מלחמת גרילה" ו"לוחמי גרילה", כיוון שגם בהגדרה האמריקנית הייתה מלחמת וייטנאם מלחמת גרילה. אך יחד עם זאת ניתן למצוא גם מקורות אמריקניים מתקופת המלחמה, שבהם ההתייחסויות אל

הווייט־קונג היא כאל טרוריסטים. ההבחנה הייתה ברורה: כל עוד נלחם הווייט־קונג נגד יחידות צבא אמריקניות, הוא הוגדר כגרילה. במקביל פעל הווייט־קונג גם בקרב הכפריים בדרום־וייטנאם והפעיל שיטות של איום, סחיטה, חטיפה ואף של רצח. בגלל הפעולות האלה הוגדר הווייט־קונג גם כארגון טרור.

ראשיתה של תוכנית "פניקס"

תוכנית "פניקס" הייתה קרוב לוודאי התוכנית היומרתית ביותר שהפעילה ארצות־הברית בווייטנאם ובוודאי גם השנויה ביותר במחלוקת, אשר זכתה לביקורות נוקבות ביותר. תוכנית "פניקס" הייתה המשכה של תוכנית שעיצב ה"סי־איי־אי" כבר ב־1963 ואשר כונתה Counter Terror Teams (CTTs). התוכנית גייסה וייטנאמים בעלי ניסיון קרבי ואימנה אותם לפעול בתוך שטחים שנשלטו על־ידי הווייט־קונג. מטרתם הייתה לחסל או לתפוס לוחמי וייט־קונג. הצלחתה של התוכנית הביאה את ה"סי־איי־אי" להגדילה.²

גיבושה של תוכנית ה"פניקס" החל כבר במאי 1967, מייד עם הקמת CORDS³ על־ידי רוברט קומר (Komer), מנהלה הראשון. קומר נשלח על־ידי הנשיא ג'ונסון, ולמעשה היה כפוף ישירות לגנרל וסטמורלנד. למרות אופיה הצבאי המובהק הרי "פניקס" שילבה גם אלמנטים מהתחום האזרחי – בעיקר הבאת ביטחון פיזי לכפרים. זאת בניגוד ל־CTT שהייתה אך ורק תוכנית צבאית. בדומה ל־CTT, גם מטרתה

מטרתה של "פניקס" הייתה לפגוע "במרכז העצבים" של הווייט־קונג באמצעות "נטרול" אנשי וייט־קונג, אך גם שנחשדו בסיוע לווייט־קונג

של "פניקס" הייתה לפגוע "במרכז העצבים" של הווייט־קונג באמצעות "נטרול" אנשי וייט־קונג, אך גם באמצעות "נטרול" אנשים שנחשדו בסיוע לווייט־קונג (אלה כונו Viet Cong Infrastructure [VCI]). למעשה, מטרתה הבלעדית של תוכנית "פניקס" הייתה לחסל את התשתית הפוליטית, הצבאית והלוגיסטית של הווייט־קונג בדרום־וייטנאם. התוצר הישיר של התוכנית אמור היה להעניק ביטחון לתושבי הכפרים מפני אימת הטרור שהטיל הווייט־קונג. כמו כן הופעלה התוכנית גם בערים המרכזיות ברחבי דרום־וייטנאם.

מנגנון הזיהוי וה"נטרול"

תוכנית "פניקס" נוהלה על־ידי CORDS ומומנה על־ידי ה"סי־איי־אי". מעורבותו של ה"סי־איי־אי" הביאה לביקורת הרבה על התוכנית הזאת. בנובמבר 1968 החליף ויליאם קולבי (Colby), שנחשב לאיש "סי־איי־אי" מובהק, את קומר.⁴ קולבי נשאר בתפקידו עד יוני 1971 והוא המזוהה ביותר עם תוכנית "פניקס". בתקופתו הגיעה התוכנית לשיאה.

המטרה הכללית של CORDS הייתה ליצור גוף מרכזי, שיאחד את הפעילות המודיעינית והמבצעית נגד הווייט־קונג באזורים השונים בדרום־וייטנאם. הבסיס החוקי להפעלת התוכנית הזאת היה החוקה החדשה של דרום־וייטנאם. בפסקה מס' 4 נאמר כי הרפובליקה של וייטנאם (דהיינו דרום־וייטנאם) תנקוט את כל האמצעים הדרושים על מנת לחסל את הקומוניזם ברפובליקה. סעיף מס' 2 באותה הפסקה קבע כי כל האמצעים הדרושים לביצועה של המטרה העליונה הזאת הם כשרים.⁵

בכל מחוז החלו אנשי מודיעין אמריקנים ווייט־נאמים להרכיב "רשימה שחורה" של אנשים, שנחשדו בהשתייכות לווייט־קונג. מידע רב זרם מאנשי וייט־קונג לשעבר שערקו לצבא דרום־וייטנאם במסגרת תוכנית Chieu Hoi. החשודים חולקו לשלוש קטיגוריות. הקטיגוריה הראשונה הייתה של המבר



ויליאם קולבי - האחראי על תוכנית "פניקס" מנובמבר 1968 עד יוני 1971

שירתו בצוותי "פניקס", וסיפוריהם ליבו את אש ההתנגדות למלחמה, וכמובן את הביקורת כלפי התוכנית. לכך יש להוסיף את הפרסום המאוחר על טבח האזרחים בכפר מאי לאי (My Lai).¹⁴ כאמור, אין בכוונת המאמר הזה להעריך את מוסריותה של התוכנית, אלא לבחון את יעילותה במסגרת הכוללת של תוכניות לא קונוונציונליות שהפעילה ארצות הברית במהלך מלחמת וייטנאם. יחד עם זאת אין להתעלם מעצם העובדה כי המחקרים המזכירים את תוכנית "פניקס" במסגרת הכוללת של מלחמת וייטנאם או של פעולות ה"סי-איי-אי" במלחמה עוסקים רבות בשאלת מוסריותה של התוכנית.¹⁵

ביקורת קשה על תוכנית "פניקס" מותחים ויליאם בלום (Blum) ודאגלאס ולנטיין (Valentine). לטענת בלום, 85% מהווייטנאמים שנחשדו בהשתייכות – בכל רמה שהיא – לווייט-קונג מצאו לבסוף את מותם: נרצחו עוד בכפריהם או שעונו למוות בבתי הכלא. זאת ללא שזכו למשפט הוגן.¹⁶ אך הביקורת הקשה ביותר נמצאת אצל ולנטיין, הטוען כי ה"סי-איי-אי" הפעיל תוכנית לא מוסרית ולא חוקית, וכי התוכנית הייתה תמצית הרוע.¹⁷ אך עיון מעמיק יותר במחקרו ה"אקדמי" של ולנטיין מעלה שורה ארוכה של בעיות – בעיקר בכל הנוגע למקורותיו. זאת מלבד טעויות היסטוריות וטכניות רבות, המעוררות תהיות לגבי מקצועיותו של ולנטיין כהיסטוריון.¹⁸ הבעיה העיקרית במחקר היא הסתמכותו של ולנטיין על עדותו של "לוחם" SEAL בשם אלטון מאנזוין (Manzoin). סיפורו של מאנזוין יכול להפוך לסרט פעולה הוליוודי עתיר פעולה ולכמה סרטי המשך. מאנזוין, לפי עדותו, היה זה שהתחיל את מלחמת וייטנאם, כיוון שהוא צוות SEAL שבו שירת הצליחו לגרום לפרו-בוקציות כלפי צפון-וייטנאם, שבעטיין הותקפה המשחתת "מאדוקס".¹⁹ לאחר ההתקפה השנייה על המשחתת הזאת ביקש הנשיא ג'ונסון את רשות הקונגרס להסלים את המלחמה (Tonkin Gulf Resolution). בהמשך המלחמה הצטרף מאנזוין לתוכנית "פניקס". לפי עדותו, כשהבין כי האמריקנים כבר אינם "הבחורים הטובים", עזב את הצי והצטרף לתנועת מחאה נגד המלחמה, שהקימו ותיקי מלחמת וייטנאם. בין

קשים ביותר: קדרים פוליטיים או מפקדים צבאיים בכירים ברמת המחוז ולמעלה מכך. הקטיגוריה השנייה הייתה של בעלי תפקידים ברמות פיקוד נמוכות יותר. ברמה השלישית נכללו לוחמים זוטרים ואנשים שנחשדו בסיוע לווייט-קונג.⁶ בדרך כלל התמקדו מפעיליה של התוכנית בשתי הרמות הראשונות.⁷ הוראה מפורשת הייתה כי כל חשוד יש לזהות לפחות בעזרת שלושה מקורות מודיעיניים שונים ובלתי תלויים.

במקביל הוקמו יחידות, שתפקידן היה לאתר את החשודים ולהביאם לחקירה. היחידות האלה הורכבו מכוחות המשטרה הלאומיים של דרום-וייטנאם, מכוחות סיור מחוזיים (PRU – Provincial Reconnaissance Units) וכן מיחידות SEAL (יחידות מיוחדות של חיל הים האמריקני).⁹ התוכנית החלה בסוף 1967, אך תפסה תאוצה רבה במהלך 1968, לאחר מתקפת טט. במסמכים העוסקים בתוכנית "פניקס" נאמר כי היחידות צריכות "לנטרל" את החשודים, ואם הדבר אינו מתאפשר, אזי יש להביאם לחקירה, שאותה יבצעו אנשי "סי-איי-אי" ומקביליהם הווייטנאמים. במהלך השנה הראשונה להפעלת התוכנית (1968) "נוטרלו" יותר מ-15 אלף אנשי וייט-קונג.¹⁰ בשנת 1969 נוטרלו יותר מ-19 אלף אנשי וייט-קונג.¹¹ לפי קומר, היה תפקידה של ארצות-הברית בתוכנית בתחומי הייעוץ והעזרה. מפעילי התוכנית האמריקנים נשלחו לכל רמות המנהל השונות ופעלו לצד הווייטנאמים. כמו כן תמכו יחידות צבא בכוח אש ובסיוע קרבי אחר ליחידות שנכנסו לכפרים ועסקו בנטרול החשודים.¹² כאמור, רוב האמריקנים שפעלו במסגרת "פניקס" היו אנשי היחידות המיוחדות של הצי.

הביקורת מבית

הביקורת הרבה שהופנתה כלפי תוכנית "פניקס" הייתה בעצם הגדרתה כתוכנית חיסול של ה"סי-איי-אי". יש לזכור כי התוכנית יצאה אל הפועל במלוא עוצמתה בחודשים שלאחר מתקפת טט.¹³ הביקורת בציבור האמריקני כלפי המלחמה הייתה בשיאה. מתקפת טט הביאה את ג'ונסון להודיע כי לא יתמודד על קדנציה נוספת כנשיא ארה"ב. ותיקי מלחמה רבים הצטרפו לתנועות המחאה. אחדים מוותיקי המלחמה האלה טענו כי

ה"פניקס" לא הייתה מוגדרת כתוכנית חיסול, אלא כניסיון אמיתי להביא את סייעני הווייט-קונג להיכנע לפני שישתלבו בקרבות



שבויים מסייעני הווייט-קונג

פעולות המחאה שעשה מאנזוין היה לגלות לציבור האמריקני על תוכנית "פניקס" ועל אופיה הרצחני, הגובל בפשעי מלחמה.

למעשה זהו הנתון האמיתי היחיד בכל הסיפור, וכך נבנה המיתוס סביב "פניקס". בדיקה שערכו מספר היסטוריונים בקרב הקהילה האינטימית של SEAL העלתה כי לוחמים ששירתו בווייטנאם כלל לא הכירו אדם בשם מאנזוין או את חבריו ליחידת החיסול, שאותם הוא מזכיר בעדותו. רובם שירתו בצי האמריקני, אך הוצבו בכל רחבי העולם – חוץ מאשר בווייטנאם. אחד האנשים המוזכרים



חייל צבא ארה"ב בוחנים הרוגים מסייעני הווייטקונג

בעדותו של מאנזוין שירת בצי ואף ב-SEAL, אך הוא התגייס ב-1977. צוותי SEAL האחרונים עזבו את דרום-וייטנאם במהלך 1972, ובמהלך אותה השנה גם הסתיימה הפעלתה של תוכנית "פניקס". בדיקה תחת השם מאנזוין בארכיון הצבא האמריקני מעלה כי אכן היה אדם בשם זה – אך הוא נלחם במלחמת העולם השנייה.²⁰

יש גם הטוענים כי וייטנאמים רבים חוסלו על רקע כסוכי משפחות, על רקע כלכלי או על רקע של מאבקי כוחות פוליטיים בתוך הכפרים. כלומר, הכפריים הווייטנאמים הלשינו זה על זה בפני המודיעין האמריקני במטרה לסלק מדרכם כפריים אחרים שאימו על מעמדם החברתי-כלכלי.²¹ מנגד ניתן לטעון כי הווייטקונג עצמו חיסל לעיתים קרובות את מתנגדיו בכפרים וכן פקידי ממשל שפעלו באזורים הכפריים.

טענותיהם של תומכי "פניקס"

ג'ון פרדוס (Prados) קובע כי "פניקס" הייתה תוכנית של CORDS ולא של ה"סי-איי-אי". ה"סי-איי-אי" סיפק את המימון ואת המודיעין וכן אימן את הצוותים, ואילו CORDS סיפק את הצוותים המנטרלים.²² מונוגרפיות מאוזנות על תוכנית "פניקס" הן מחקריהם של דייל אנדרייד (Andrade) ושל מארק מויאר (Moyar), המבססים את טיעוניהם ואת מסקנותיהם בעזרת דיון ביקורתי ומעמיק של חומר ארכיוני מגוון.²³ התמונה העולה משני המחקרים מראה כי התוכנית

לא הייתה מוגדרת כתוכנית חיסול, אלא כניסיון אמיתי להביא את ה-VCI להיכנע לפני שישתלבו בקרבות.

במסמך "רענון", שהופץ על ידי MACV לכל האמריקנים שהשתתפו בתוכנית "פניקס" נאמר בבירור כי מוטלת עליהם החובה המוסרית לפעול לפי חוקי המלחמה והמוסר. למבצעי המעצרים הודגש שעליהם לשאוף ש-VCI יושארו בחיים, ייחקרו ולאחר מכן יועמדו למשפט צדק (לפי החוקים הדרום-וייטנאמיים). עוד נאמר במסמך כי אם היועצים האמריקנים נתקלים במהלך פעילותם (לצד הדרום-

וייטנאמים) בהפרות של חוקי המלחמה (Standards/Laws of land warfare) עליהם להפסיק את הפעולה או את השתתפותם ולדווח בתום הפעולה לממונים עליהם על ההפרות שנעשו.²⁴ רוח המסמך ברורה לאור הביקורת הרבה שנמתחה בארצות-הברית על תוכנית "פניקס" וכן נוכח העובדה שהתוכנית וראשיה עמדו בפני ועדות חקירה שונות של הסנאט. יש לשער כי אם היה צורך לרענן נהלים, אזי היו ידועות הפרות שונות של אותם הנהלים.

הביקורת החריפה שנמתחה על התוכנית הביאה את

קולבי, האיש המזוהה ביותר עם "פניקס", להגן על התוכנית ובכך גם לנסות לטהר את שמו. בפברואר 1970 עמד קולבי מול שימוע של ועדת יחסי החוץ של הסנאט. בתחילת נאומו סקר קולבי את שיטות הטרור של הווייט-קונג, שכללו רצח של אלפי אזרחים ופקידי ממשל ופציעתם וחיטפתם של רבים אחרים. קולבי הדגיש כי האנשים

שנפגעו מפעולות הטרור של הווייטקונג היו אזרחים ולא אנשי צבא או משטרה, שיכלו להגן על עצמם. כמו כן טען קולבי כי שיטת גביית המיסים של הווייטקונג הייתה, למעשה, שוד מזוין של החקלאים חסרי ההגנה והאוניים.²⁵ המטרה היחידה של תוכנית "פניקס", לפי קולבי, הייתה להגן על האוכלוסייה המקומית מפני הטרור של הווייטקונג.²⁶ נקודה שנייה בהגנתו של קולבי על התוכנית הייתה הגדרת תפקידם של הכוחות האמריקניים שהשתתפו בתוכנית וכן תיאורה של שרשרת הפיקוד והדיווח של מפעילי

תוכנית "פניקס" – טען קולבי – הייתה המוצלחת ביותר מכל התוכניות הלא קונוונציונליות שהפעילה ארצות-הברית במהלך מלחמת וייטנאם

- העיד קולבי - נאמר כי המבצעים הם חלק בלתי נפרד מהמלחמה, וחלים עליהם חוקי המלחמה הבין-לאומיים. כל חריגה - הודגש באוזניהם - פירושה ביצוע פשעי מלחמה.³⁰

בעדותו יצא קולבי נגד "השמאל החדש" ונגד מבקריה האחרים של התוכנית בארצות-הברית. לדבריו, תהליך קבלת המידע, עיבודו, ניתוחו והעברתו לא היו פרויקט אקדמי, הנשען על מחקר אנליטי ומבוסס על עובדות



סייעני ווייט-קונג שבויים מובלים לחקירה

חד-משמעיות. ההערכות המודיעיניות נעשו בלחץ זמן, והפעולות הוצאו אל הפועל תוך ניהול קרבות אש.³¹ תוכנית "פניקס" - טען קולבי - הייתה המוצלחת ביותר מכל התוכניות הלא קונוונציונליות שהפעילה ארצות-הברית במהלך מלחמת וייטנאם. הטענה הזאת תידון בהמשך המאמר.

הערכת תוכנית "פניקס"

פקידי ממשל ואנשי צבא צפון-וייטנאמים אמרו לאחר המלחמה כי תוכנית "פניקס" גרמה נזק רב לתשתית הקומוניסטית בדרום-וייטנאם. תוכנית "פניקס" יחד עם פעולותיהן של היחידות המיוחדות מעבר לגבול (בלאוס ובקמבודיה) ומתקפת טט הביאו לחיסולם של קדרים פוליטיים רבים והביאו לפגיעה אנושה בווייט-קונג.³² ניתן לסכם את הסטטיסטיקה של "פניקס" בטבלה הבאה:

VCI מנוטרלים במסגרת תוכנית "פניקס"³³

שנה	VCI עריקים	VCI שבויים	VCI הרוגים	סה"כ
1968	2,229	11,288	2,259	15,776
1969	4,832	8,515	6,187	19,534
1970	7,745	6,405	8,191	22,341
1971	5,621	5,012	7,057	17,690
1972 ³⁴	1,586	2,318	2,675	6,399
סה"כ	22,013	33,358	26,369	81,740

התוכנית. לפי קולבי, תפקיד החיילים האמריקנים שהשתתפו בתוכנית היה בתחום הייעוץ וכן ביצוע משימות תיאום מודיעיניות ומתן סיוע צבאי במהלך הפעילות הצבאית (סיוע ארטילרי, סיוע אווירי, שליחת יחידות חילוץ). האמריקנים נמצאו בכל דרגי הביצוע ופעלו בשיתוף פעולה עם מקבליהם הווייטנאמים לתפקיד. אחד הנתונים החשובים ביותר שסיפק קולבי הוא ציון העובדה שלתוכנית "פניקס"

לא היו כוחות צבא משלה. המידע המודיעיני שהגיע ל"פניקס" נותח ועובד ואחר כך הועבר לכוחות הצבא או המשטרה, ואלה החליטו אילו כוחות לשלוח.²⁷

כוחות משטרה טיפלו בקדרים פוליטיים וצבאיים בדרגים הנמוכים. כוחות צבא נשלחו לעצור VCI ברמות בכירות יותר, כיוון שהיה ברור כי תהיה התנגדות צבאית. אם החשוד היה בעל משפחה, נשלחו סוכנים מתוכנית Chieu Hoi על מנת לשכנעו לערוק. ברגע שהסתיימה פעולה, דיווחו אנשי "פניקס" לדרגים הגבוהים שמעליהם ב-CORDS וב-MACV

על תוצאות הפעולה ועל החקירות שמתנהלות - אם החשוד נעצר. קולבי טוען נחרצות ש"פניקס" לא הייתה תוכנית חיסול עצמאית של ה"סי-איי-אי". לדבריו, זאת לא הייתה תוכנית חיסול, אלא תוכנית נוספת במכלול התוכניות והפעולות הצבאיות והאזרחיות שהפעילה

ארצות-הברית בשיתוף עם ממשלת דרום-וייטנאם על מנת לחסל את התשתית הפוליטית, הצבאית והלוגיסטית של הווייט-קונג. אכן, מוסיף קולבי, אלפי VCI נהרגו, אך לא נרצחו, ולדבריו ישנו הבדל עצום וקריטי בטרמינולוגיה. חייל נהרג (Killed); אזרח נרצח (Assassinated). ה-VCI היו לוחמי גרילה אכזריים ומאומנים, שברוב המקרים לא נכנעו ללא קרב יריות. המוטיווציה שלא להיכנע ללא קרב רק התחזקה, כאשר נשלחו הצוותים לעצור פעיל בכיר של הווייט-קונג. כוח האש העדיף של הכוחות האמריקניים בהיתקלויות האלה חרץ את גורלם של הווייט-קונג לשבט.²⁸ קולבי הדגיש כי המדיניות הייתה להביא את החשוד בחיים, אך יחד עם זאת הוא לא פסל את האפשרות שהיו חריגות מהנורמות שהוא עצמו התווה.²⁹ לחיילים האמריקנים שהרכיבו את היחידות שפעלו בתוכנית "פניקס"

אולי המדד הטוב ביותר להעריך את תוכנית "פניקס" הוא להראות את תגובת הווייט-קונג עצמו לתוכנית

יותר. כמו כן התפתח מידור נוקשה בתוך הווייט־קונג כדי למנוע שתפיסת VCI אחד תביא לתפיסתם של VCI אחרים. הווייט־קונג עשה מאמץ רב ואולי אף נואש לפגוע בסוכנים וייטנאמים שפעלו במסגרת תוכנית "פניקס".³⁹ עדות נוספת לכוחה המאיים של "פניקס" ניתן למצוא בספרו של סטנלי קרנואו (Karnow). במהלך כתיבת ספרו ריאין קרנואו מספר אנשי וייט־קונג ופקידים צפון־וייטנאמים. הקו המשותף בכל הראיונות האלה, בהתייחס לתוכנית "פניקס", היה כי התוכנית הזאת גרמה לפחד עמוק בקרב הווייט־קונג ונתפסה כתוכנית המסוכנת ביותר למאמץ המלחמתי הקומוניסטי בדרום־וייטנאם.⁴⁰ גם ההיסטוריון גבריאל קולקו (Kolko) טוען כי תוכנית "פניקס" הייתה יעילה הרבה יותר מכפי שצפו מתכנניה ומפעיליה.⁴¹ אם נתייחס לעובדה כי שני החוקרים אינם יוצאים מנקודת מבט פרו־אמריקנית, הרי ניתן לקבוע במידה רבה של ודאות כי תוכנית "פניקס" הייתה יעילה מאוד. רוברט אספריי (Aspery), בספרו המונומנטלי על מקומה של מלחמת הגרילה בהיסטוריה, ואשר גישתו היא כי מלחמת הגרילה נשקם המוצלח של החלשים, קובע כי תוכנית "פניקס" הייתה יעילה מאוד, וכמובן מסוכנת לווייט־קונג.⁴²

רוברט אספריי (Aspery), בספרו המונומנטלי על מקומה של מלחמת הגרילה בהיסטוריה, ואשר גישתו היא כי מלחמת הגרילה הייתה ונשארה נשקם המוצלח של החלשים, קובע כי תוכנית "פניקס" הייתה יעילה מאוד, וכמובן מסוכנת לווייט־קונג

ביצועה של תוכנית "פניקס" הופסק עם פינוי הכוחות האמריקניים מווייטנאם בשלהי 1972. אך כבר קודם לכן עברה האחריות – ברובה הגדול – להפעלת התוכנית לידיה של דרום־וייטנאם במסגרת מדיניות הווייטנאמיזציה של הנשיא ניקסון.

הערות

- בכתיבת המאמר הזה השתמשתי בחומר ארכיוני מתוך: National Archives, College Park MD. כותרתה של קבוצת המסמכים RG-472 היא: Records of the United States Forces in Southeast Asia, 1950-1975
1. לסיכום טרמינולוגי ראו: בועז גנור, "טרורזים – הקשיים המושגיים להגדרתו", בתוך: **נתיב** 68 (3) 1999
 2. Dale Andrade, **Ashes to Ashes – The Phoenix Program and the Vietnam War**, Lexington, 1990, 41-43
 3. CORDS היה הגוף האזרחי שפעל במסגרת מפקדת הסיוע האמריקני בווייטנאם (Military Assistance Command, Vietnam [MACV]). מנהל CORDS היה כפוף ישירות למפקד הכוחות הצבאיים של ארצות־הברית בווייטנאם, ודרגתו הקבילה לדרגת גנרל שלושה כוכבים. CORDS הוקם בתחילת 1967 במטרה לאחד תחת קורת גג פיקודית ומנהלית אחת את מכלול הגופים האזרחיים שפעלו בווייטנאם.
 4. יש לציין כי גם קומר היה איש "סי־איי־אי" קודם שהצטרף לסוכנות

בדו"ח שסיכם את פעילותה של תוכנית "פניקס" ל-1969 כתב קולבי כי יכולתם של ה-VCI להעניק תמיכה לוגיסטית ופוליטית ליחידות הגרילה של הווייט־קונג ושל צבא צפון וייטנאם נפגעה קשות במהלך 1968-1969. כמו כן התקשה הווייט־קונג להשיג תמיכה עממית, החשובה כל כך לפעולות גרילה. הביטחון היחסי שהעניקה תוכנית "פניקס" הביאה את האוכלוסייה הכפרית לשוב ולהתיישב באזורים שננטשו או באזורים שבהם הייתה שליטה של ממשלת דרום־וייטנאם. פעולות "פניקס" וחסול התשתית הלוגיסטית של הווייט־קונג הביאו לכך שנפגעה גם מערכת איסוף המיסים של הווייט־קונג בקרב הכפרים. התוצאה הישירה הייתה רווחה כלכלית לכפריים. המחסור בכוח אדם הביא את

הווייט־קונג לגייס יותר ויותר נשים ליחידותיו.³⁵ כמו כן גרם המחסור בכוח אדם לכך שברמות הפיקוד השונות של הווייט־קונג מילאו אנשים מספר תפקידים, וכתוצאה מכך נפגעה יעילותם.

75% מכלל ה-VCI שנהרגו, נתפסו או ערקו היו ברמות המבצעיות הנמוכות – הרמות שביצעו את כל הפעילות הצבאית והפוליטית ברמות הכפר והמחוז. הייתה זו פגיעה אנושה. תעודות וחומר מודיעיני אחר שנתפסו במהלך מבצעים שונים

הוכיחו כי הן ההנהגה הפוליטית הגבוהה של הווייט־קונג והן האנוי הביעו חשש ודאגה רבה מפני התוכנית.³⁶ הפגיעה בתשתית הכפרית הנמוכה הביאה לנתק בין רמות הפיקוד השונות – נתק שהחליש עוד יותר את פעילות הווייט־קונג. במטרה להרחיב את הנתק הזה ולחסל כליל את תשתית הווייט־קונג הפעילה ארצות־הברית ביתר שאת מכלול של תוכניות ל"השכנת שלום" (שהיו, למעשה, תוכניות של מנהל אזרחי). דיווחים מהכפרים לימדו כי יותר ויותר כפריים טענו כי מצבם הכלכלי והביטחוני השתפר בעקבות הפעלת התוכניות.³⁷ האנוי ניסתה למלא את השורות על־ידי שליחת קדרים פוליטיים מהצפון. אך הקדרים החדשים לא הכירו את שטח הפעולה, לא היו להם קשרי משפחה או כל קשרים מוקדמים אחרים עם האוכלוסייה המקומית וכן נתקלו בבעיות רבות בהתמודדות עם הקדרים הדרומיים.³⁸ כוחו של הווייט־קונג הוערך בכ־125 אלף לוחמים; יותר מ־80 אלף מהם "נוטרלו". היו אלה אנשים בעלי ניסיון קרבי עשיר וכן ידיעה מוחלטת באשר למהות הפעילות הפוליטית הנדרשת בכפרים. ניסיון זה נבנה במשך כעשור, ולא היה לו תחליף. אך אולי המדד הטוב ביותר להעריך את תוכנית "פניקס" הוא להראות את תגובת הווייט־קונג עצמו לתוכנית. קדרים פוליטיים וצבאיים נטשו את הכפרים והעבירו את פעילותם לאזורים רחוקים ומבודדים, שם השפעתם הייתה מוגבלת



חיילי צבא ארה"ב חוקרים שבוי מסייעני הווייט־קונג

19. שם, 53.
20. Mark Moyer, **Phoenix and the Birds of Prey – The CIA's Secret Campaign to Destroy the Viet Cong**, Annapolis, 1997, 224-225; Burkett, **Stolen Valor**, 420-422 של לוחמים ושל קצינים, ששירתו ביחידות "פניקס" והמגינים בחירוף על שמה הטוב של יחידתם ראו: Michael J. Walsh, **SEAL!**, New-York, 1994, 113-151; John L. Cook, **The Advisor – The Phoenix Program in Vietnam**, Atglen, 1997; Stuart A. Herrington, **Stalking the Viet Cong – Inside Operation Phoenix**, Novato, 1997.
21. James W. Trullinger, **Village at War**, Stanford, 1994, 172-173.
22. John Prados, **Presidents' Secret Wars – CIA and Pentagon Covert Operations since World War II**, New-York, 1986, 309 פרדוס כותב כי אחת מנקודות הכשל של התוכנית הייתה מידיע מודיעיני שהופק משמועות ומהלשנות. שם, 310.
23. Dale Andrade, **Ashes to Ashes – The Phoenix Program and the Vietnam War**, Lexington, 1990; Mark Moyer, **Phoenix and the Birds of Prey – The CIA's Secret Campaign to Destroy the Viet Cong**, Annapolis, 1997.
24. MACCORDS, MACV Directive no. 525-536, Military Operations, Phung Hoang Operations (5/11/71), MACV RG 472, Phoenix Program Files. המסמך הזה היה חזרה על מסמך דומה מה-18 במאי 1970.
25. **Senate Foreign Relations Committee Hearing on Vietnam** (17-20/2/70), CORDS Program, Statement for the Record on the Phung Hoang Program (Phoenix) by Ambassador W. E. Colby, 3-5. RG 472 CORDS INFO LIB file no. 101978, box 70. (להלן: Hearing on Phoenix) (Colby).
26. שם, 5.
27. Colby, **Honorable Men**, 269.
28. שם, 270, 272.
29. שם, 311-312.
30. Colby, **Hearing on Phoenix**, 8.
31. Colby, **Honorable Men**, 269.
32. Prados, **Presidents' Secret Wars**, 310; Spencer C. Tucker, **Vietnam**, Lexington, 1999, 157.
33. מקור: Moyer, **Phoenix and the Birds of Prey**, 236.
34. עד יולי 1972, זמן הפסקת התוכנית.
35. Colby Report – Phoenix, D-4 – D-5.
36. Richard A. Hunt, **Pacification – The American Struggle for Vietnam's Hearts and Minds**, Boulder, 1995, 247.
37. שם, 248.
38. Stanley Karnow, **Vietnam – A History**, New-York, 1983, 547.
39. Hunt, **Pacification**, 248.
40. Karnow, **Vietnam – A History**, 616-618.
41. Gabriel Kolko, **Anatomy of War – Vietnam, The United States, and the Modern Historical Experience**, New-York, 1994, 397-398.
42. Robert B. Aspery, **War in the Shadows – The Guerrilla in History**, New-York, 1994, 910-911.
- לביטחון לאומי (NSC) - National Security Council).
 5. מתוך דו"ח מסכם ל-1969 (עמ' 1) שהכין קולבי ושהופץ לכל MACV ולמפקדות MR. MACV RG 472, Phoenix Program Files (להלן: Colby Report Phoenix).
6. Minister of Interior [GVN] to Province Chiefs, Mayors and Director General National Police, Subject: Classification and Rehabilitation of Offenders, (21/3/69), MACV RG-472 Phoenix Program files, 1-2.
7. William Colby, **Honorable Men – My Life in the CIA**, New-York, 1978, 268.
8. כוחות משטרה מיוחדים ברמת המחוז ומטה מזה, שהוקמו במיוחד לתוכנית "פניקס".
9. Jeffrey J. Clarke, **Advice and Support: The Final Years, 1965-1973**, Washington D.C., 1988, 379-380.
10. MACORDS – Phoenix Fact Sheet, Subject: Phoenix/Phung Hoang Activities (9/4/69), MACV RG 472 Phoenix Program Files, 2.
11. Colby Report – Phoenix, C-5-1.
12. שם, A-7.
13. מתקפת הטט החלה ב-30 בינואר 1968.
14. ב-16 במרס 1968 נכנסה מחלקה מדיוויזיית החי"ר האמריקנית מס' 23 לכפר והחלה לטבוח ללא הבחנה אזרחים לא חמושים. בסך הכול נרצחו יותר מ-150 נשים, זקנים וטף. האירוע טוּח על-ידי פיקוד הדיוויזיה והתגלה רק שנה לאחר מכן.
15. על מעורבותו של ה"סייאי" בתוכנית ראו, למשל: G.J.A. O'Toole, **The Encyclopedia of American Intelligence and Espionage**, New-York, 1988, 479-480.
16. William Blum, **Killing Hope – U.S. Military and CIA Interventions since World War II**, Monroe, 1995, 131-132.
17. Douglas Valentine, **The Phoenix Program**, New-York, 1990, 357.
18. כך, למשל, טוען ולנטיין כי חיילים אמריקנים נלחמו לצידם של הצרפתים במהלך המלחמה הצרפתית (שם, 24). האמת ההיסטורית היא, שלאחר דיונים רבים ולחץ צרפתי, במיוחד במהלך המצור הווייטנאמי על דיאן-ביאן-פו, סירב הנשיא אייזנהאואר לאשר שיגור חיילים אמריקנים לווייטנאם. העזרה האמריקנית לצרפתים הסתכמה בסיוע לוגיסטי ולמעשה במימון המלחמה. אין שום חוקר על המעורבות האמריקנית בתקופה הזאת המסכים לטענתו של ולנטיין שחיילים אמריקנים נלחמו לצד הצרפתים. טעות היסטורית נוספת היא הקביעה שווייטנאם חולקה לשתי מדינות בקו הרוחב 16 (שם, 20). וייטנאם חולקה בקו הרוחב 17. את תקרית מפרץ טונקין מתארך ולנטיין ל-31 ביולי 1964 ולא ה-4 באוגוסט. זוהי טעות קריטית ביותר, שכן מדובר בתאריך חשוב למי שחוקרים את מלחמת וייטנאם. תקרית מפרץ טונקין היא זו שפתחה את מלחמת וייטנאם. טעות טכנית אחרת היא הוראתו של הנשיא ג'ונסון להפציץ את נתיב הרצ'י-מין, וכי בהפצצות האלה השתתפו גם מפציצי הענק "בי-52" שהמריאו מנושאות המטוסים של הצי השביעי. נכון הוא שמפציצי ה"בי-52" השתתפו בהפצצות, אך עד היום עוד לא נבנתה נושאת מטוסים שממנה יכולים להמריא המפציצים הענקיים האלה. לכאורה מדובר בטעויות קטנות ושוליות, אך התקבצותן במחקר אחד מעוררת תהיות ביחס לחוקר וביחס למחקרו.

